

УДК 371.132

Кардаш І.М.

**МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА ВИХОВАТЕЛЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ
МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Постановка проблеми. Рівень мовної освіти завжди був і залишається визначальним у характеристиці соціального розвитку суспільства загалом і кожної особистості зокрема. Зміна пріоритетів у сфері освіти, надання українській мові статусу державної, а також мовна політика в Україні зумовлюють якісно нові вимоги до розвитку і навчання української мови в дошкільних навчальних закладах освіти. Проблема формування мовної особистості в Україні має певною мірою політичний характер, оскільки саме новому поколінню належить майбутнє України, а зберігати надбання предків, утверджувати нову національну культуру, національну політику неможливо без досконалого знання рідної української мови, без любові та пошани до неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складовою формування мовної особистості є її духовне становлення (І.Огієнко, І.Срезневський, В.Сухомлинський, П.Юркевич), виховання любові й поваги до рідного слова, землі, народу, його одвічних цінностей та ідеалів, усвідомлення необхідності та внутрішньої потреби в спілкуванні й пізнанні світу засобами рідної мови.

Мовна особистість як лінгвістична і лінгводидактична категорія нині перебуває у полі зору багатьох дослідників. Ю.Караулов розробив структуру, рівні мовної особистості, дав ґрунтовне визначення цьому поняттю. Н.Шумарова вивчає мовну компетенцію особистості (активний словник у сферах родинного, позародинно-побутового та професійного спілкування), Л.Паламар розглядає питання відбору лінгвістичного матеріалу на початковому етапі вивчення української мови нефілологічною аудиторією вищих навчальних закладів, О.Смолінська досліджує лінгводидактичні основи національно-мовного виховання особистості засобами українського фольклору. Окремі питання становлення мовної особистості знаходимо у працях Ф.Буслаєва, І.Білодіда, О.Потебні, І.Франка, В.Виноградова, С.Єрмоленко, Л.Мацько, О.Біляєва, М.Вашуленка, М.Пентилюк та ін.

Як зазначає Р.Дружненко, мета навчання рідної мови в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах полягає у формуванні мовної особистості, яка розвивається в етнічному середовищі, є носієм і транслятором культурних цінностей, активно наслідує традиції використання різномовних засобів у спілкуванні [4, с. 1].

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є висвітлення теоретичних аспектів мовленнєвої культури вихователя як засобу педагогічної праці та виявлення можливостей її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складовою педагогічної майстерності педагога є його мовлення. Це інструмент його професійної діяльності, за допомогою якого можна розв'язати різні педагогічні завдання: зробити складну тему заняття цікавою, а процес її вивчення – привабливим; створити щирю атмосферу спілкування у групі, встановити контакт з дітьми, досягти взаєморозуміння з ними; сформувати в дошкільників відчуття емоційної захищеності, вселити в них віру в себе.

Володінню мовленням як засобом професійної діяльності потрібно вчитися. Класичним прикладом цього є досвід А.Макаренка. Молодий педагог, відчувши свою безпорадність у спілкуванні з вихованцями, почав серйозно працювати над своїм голосом, дикцією, диханням. Відомі його висновки: „Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити „Іди сюди” з 15-20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі, в постаті і в голосі. І тоді я не боявся, що хтось до мене не підійде або не почує того, що треба” [6, с. 67]. Видатний педагог вважав, що вчитель повинен так говорити, щоб діти відчули в його словах волю, культуру, особистість.

Мовлення вчителя є показником його педагогічної культури, засобом самовираження і самоутвердження його особистості. Ця думка В.Сухомлинського продовжує, розвиває висновки А.Макаренка. В.Сухомлинський розробив своєрідний кодекс мовлення вчителя. Він вважав,

що слово вчителя не повинно бути брутальним, непристойним, фальшивим і нещирим. Особливо наголошував на своєрідній психотерапевтичній функції слова вчителя, вважаючи це обов'язковою умовою спілкування – діалогу між учителем і учнями. Вислови „душа дитини” і „слово вчителя” він ставив поряд [1, с. 47].

Досвід вітчизняних педагогів, який став світовим надбанням, набуває ще більшої актуальності нині, коли ведуться пошуки шляхів гуманізації шкільної освіти і виховання. Його вивчення допоможе майбутньому педагогові у професійному становленні [7, с. 68].

Відомий лінгвіст Є.Ширяєв так визначає поняття „культура мови”: „Культура мови – це такий вибір і така організація мовних засобів, що у тій чи іншій ситуації спілкування при дотриманні сучасних мовних норм і етики спілкування дозволяють забезпечити найбільший ефект у досягненні поставлених комунікативних задач” [8, с. 23]. Наука, що займається проблемами нормалізації мови, що розробляє рекомендації з умілого користування мовою, також називається культурою мови.

Культура мови – частина більш широкого поняття – мовної культури, що, у свою чергу, входить у культуру мовної діяльності, спілкування, у загальну гуманітарну культуру.

Мова регулює стосунки між людьми, впливає на них. Це виявляється в мовленні, коли виникають певні обставини спілкування. Щоб мовці розуміли один одного, їхнє мовлення повинно бути якісним. Отже, наша культура мовлення залежить від змісту й послідовності, точності й доречності висловлювання, багатства словника, досконалого володіння умінням поєднувати слова в реченні, будувати різноманітні структури, активно застосовувати норми літературної мови. Тому найголовнішими ознаками культури мовлення є змістовність, послідовність, правильність, точність, багатство, доречність, виразність.

Показником мовного розвитку особистості є комунікативність, тобто здатність спілкуватися, що зумовлює активне використання засобів мови, вміння сприймати та відтворювати зміст чужого висловлювання і продукувати власне, тобто вміння осмислено сприймати й продукувати усні й письмові тексти. Базою мовного розвитку є формування мовленнєвої компетенції дошкільників. Мовленнєва компетенція охоплює систему мовленнєвих знань і вмінь, потрібних для спілкування в різних видах мовної діяльності; це вміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення [3, с. 170-171]; здатність дітей розв'язувати комунікативно-мовленнєві завдання завдяки добору адекватних комунікативній меті і проблемній ситуації змісту, засобів комунікативної діяльності, вмінню будувати різні форми монологічного (розповідь, опис, міркування, пояснення) і діалогічних (ситуативна розмова, діалог-розпитування, бесіда) висловлювань, використовуючи при цьому засоби виразності мовлення [2, с. 96].

Мовлення педагога – це мовлення, пристосоване для розв'язання специфічних завдань, що виникають у педагогічній діяльності, спілкуванні. Можна говорити про професійні особливості мовленнєвої діяльності педагога, а саме: а) ця діяльність спеціально організується вихователем, він керує нею залежно від умов педагогічного спілкування; б) кінцевим результатом її є досягнення гуманістично спрямованої мети, пов'язаної з вихованням дітей; в) добір мовних і мовленнєвих засобів здійснюється залежно від потреб, завдань взаємодії педагога з дітьми; їх ефективність прогнозується; г) мовленнєва діяльність педагога в реальній ситуації спілкування будується на відтворенні (рефлексії) стану, поведінки, реакції дітей, вона регулюється змістом зворотної інформації, яку отримує педагог; д) мовлення вихователя є предметом його педагогічного аналізу й самоаналізу, постійного самовдосконалення [7, с. 68].

Педагогічна ефективність мовлення вихователя багато в чому залежить від рівня володіння мовою, вміння здійснювати правильний вибір мовних засобів.

Отже, рівень майстерності мовленнєвої діяльності вихователя визначається рівнем культури його мовлення і спрямуванням його комунікативної поведінки.

Вимоги до комунікативних якостей мовлення педагога зумовлені насамперед функціями, які воно виконує в педагогічній діяльності. Головними серед них можна назвати такі: а) комунікативну – встановлення і регуляція взаємовідносин між вихователем і дітьми, забезпечення гуманістичної спрямованості розвитку дошкільників; б) психологічну – створення умов для забезпечення психологічної свободи дитини, прояву індивідуальної своєрідності його особистості; зняття соціальних затисків, які заважають цьому; в) пізнавальну – забезпечення повноцінного сприймання навчальної інформації дітьми, формування в них особистісного, емоційно-ціннісного ставлення до знань; г) організаційну – забезпечення раціональної організації навчально-практичної діяльності дітей. [7, с. 71].

Особливості мовлення вихователя у взаємодії з дітьми багато в чому залежать від його індивідуального стилю спілкування (це може бути спілкування-дистанція, спілкування-загравання, спілкування на ґрунті спільної творчої діяльності тощо) [5, с. 97], характеру його соціальних установок у педагогічній комунікації (які очікування педагога від спілкування з дітьми, чи приносить воно йому задоволення, чи втомлює).

Відомо, що є пряма залежність між комунікативними особливостями мовлення вихователя і характером пізнавальної діяльності дітей у процесі вивчення нового матеріалу. Мовлення педагога може допомогти зробити цю діяльність активною, цікавою для дошкільника, а може утруднити сприймання, поставити дитину в позицію пасивного спостерігача.

Під час викладу нового матеріалу мовлення вихователя має відповідати низці педагогічних вимог, а саме: бути логічним, доступним, чітким, переконливим. І річ тут не тільки в тому, щоб забезпечити активне сприйняття його дітьми. Педагогічна доцільність мовлення педагога на певному етапі

заняття полягає в тому, щоб не тільки передати дітям знання, а й сформувати в них емоційно-ціннісне ставлення до них, викликати потребу керуватися цими знаннями у своєму житті, зробити їх основою власних переконань. Розв'язати це завдання вихователь зможе лише тоді, коли він буде не просто інформувати, транслювати знання, а й впливати на свідомість, почуття дітей, спонукати їх до співроздумів і співпереживань під час сприйняття навчального матеріалу. Основним засобом діяльності педагога при цьому є мовлення.

Висновки. Отже, визначимо шляхи вдосконалення мовлення майбутнього вихователя.

По-перше, це самоконтроль і розвиток культури мовлення, створення установки на оволодіння літературною мовою в різних ситуаціях спілкування. Йдеться про виховання звички і потреби в постійному навчанні і підвищенні рівня своєї культури мовлення. Особливу увагу при цьому слід приділити питанням правильності і чистоти мови. Важливе значення тут має робота з тлумачними лексичними словниками, словником із словотворення та ін. Інформація, яку отримує педагог, вкаже йому на недоліки його мовленнєвої підготовки, а самостійна робота з літературою, відповідні вправи допоможуть їх позбутися [7, с. 82].

По-друге, це самоконтроль і розвиток умінь виразного мовлення. Як уже зазначалося, виразність мовлення досягається вмільм інтонуванням залежно від змісту, умов спілкування, а також шляхом доречного вживання зображальних засобів (епітетів, метафор, порівнянь тощо), засобів образної словесної наочності (наприклад, уривків з художніх творів, афоризмів).

По-третє, це самоконтроль і розвиток комунікативних умінь, здібностей, соціальних установок у спілкуванні. Якщо умовою продуктивної комунікативної поведінки вихователя є його індивідуальний стиль спілкування, то в процесі професійного самовиховання важливо не тільки розібратися в питаннях техніки комунікації, а й з'ясувати свою соціальну позицію у спілкуванні. Продуктивна мовленнєва комунікація вихователя передбачає також розвиток у нього низки спеціальних здібностей: соціально-перцептивних (розуміти внутрішній стан партнера через сприйняття його зовнішньої поведінки, вигляду), здібності до ідентифікації (здатність поставити себе на місце іншої людини й передбачити її можливу реакцію), саморегуляції, вольового впливу, навіювання, керування своїм психічним станом у спілкуванні.

По-четверте, це розвиток загальних психофізичних особливостей своєї особистості, які є передумовою оволодіння вміннями професійно-педагогічного мовлення. Насамперед маємо на увазі розвиток уяви (відтворюючої і творчої), асоціативної і образної пам'яті. Обов'язковою умовою виразності мовлення вихователя є бачення ним тих предметів, подій, про які він розповідає. За цієї умови мовлення педагога набуває емоційності; він ніби створює картини засобами мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусенко П.І. Учїться висловлюватися / П.І.Білоусенко, Ю.О.Арешенков, Г.М.Вїняр та ін. – К.: Рад. шк. 1990. – 188 с.
2. Богуш А.М. Дошкільна лїнгводидактика: Теорїя і методика навчання дїтей рїдної мови: пїдручн. для студ. вищ. навч. закл. / А.М.Богуш, Н.В.Гавриш / за ред. А.М.Богуш. – К.: Вища школа, 2007. – 542 с.
3. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дїтей від народження до 7 рокїв: моногр. / А.М.Богуш. – К.: Видавничий Дїм „Слово”, 2004. – 376 с.
4. Дружененко Р.С. Етнопедагогїчні засади формування мовленнєвих умїнь і навичок учнїв основної школи: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 „Теорїя та методика навчання (українська мова)” / Р.С.Дружененко. – Херсон, 2005. – 18 с.
5. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении / В.А.Кан-Калик. – М.: Просвящение. 1987. – 124 с.
6. Макаренко А.С. Собрание сочинений: в 5-ти т. / А.С.Макаренко. – М.: Правда, 1971. – Т. 2. – 346 с.
7. Педагогїчна майстернїсть: пїдручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; за ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.
8. Шапошникова І.В. Дїлова риторика: Навчальний посїбник / І.В.Шапошникова. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2004. – 78 с.

АНОТАЦІЯ

Кардаш І.М. Мовленнєва культура вихователя як засїб розвитку мовлення дїтей дошкільного вїку. У статтї розглядається роль мовлення вихователя як засобу розвитку мовлення дїтей дошкільного вїку, окресленї шляхи самоосвїти майбутнього педагога з удосконалення навичок і вмїнь професїйно-педагогїчного мовлення.

Ключовї слова: мовленнєва культура, самоосвїта, мовна освїта, педагогїчна майстернїсть, педагогїчна праця.

АННОТАЦИЯ

Кардаш И.М. Речевая культура воспитателя как средство развития речи детей дошкольного возраста. В статье рассматривается роль речи воспитателя как средства развития речи детей дошкольного возраста, начерчены пути самообразования будущего педагога по совершенствованию навыков и умений профессионально-педагогической речи.

Ключевые слова: речевая культура, самообразование, языковое образование, педагогическое мастерство, педагогический труд.

SUMMARY

Kardash I.M. Educator's speaking culture as the way of preschool children speaking progress. The role of educator's speech as the way of preschool children speaking progress is regarded and the ways of a future teacher self-education with the improvement of the professional and pedagogical speaking skills are inscribed.

Key words: speaking culture, self-education, pedagogical mastery, speaking education, pedagogical work, language education.